

Biblioteka
JANUS

TIM *press*

Biblioteka

JANUS

OLIVIER ROY

Je li Europa kršćanska?

Naslov izvornika

L'Europe est-elle chrétienne?

Copyright © Editions du Seuil, 2019

© za hrvatsko izdanje:

TIM press d.o.o., Zagreb

Tel.: 01 611 97 13; Faks: 01 611 97 14

E-mail: tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Sva prava pridržana

ISBN 978-953-8075-87-2

Cet ouvrage a bénéficié du soutien du Programme d'aide à la publication «A.G. Matoš» de l'Ambassade de France en Croatie.

Ova knjiga je objavljena uz potporu Programa pomoći izdavaštvu «A.G. Matoš» koju dodjeljuje Francusko veleposlanstvo u Hrvatskoj.

Olivier Roy

JE LI
EUROPA
KRŠĆANSKA?

S francuskoga preveo i pogovor napisao

Rade Kalanj

Zagreb, 2020.

SADRŽAJ

UVOD	7
I. Europsko kršćansko naslijeđe	13
II. Znači li sekularizacija Europe dekristijanizaciju?	31
III. Može li se moral utemeljiti bez religije?	
Crkva protiv modernizma (1864–1964)	45
IV. Autosekularizacija religije	57
V. Antropološki raskid 1960-ih	69
VI. Religijska secesija	
Enciklika <i>Humanae vitae</i> (srpanj 1968)	77
VII. Identitet i vrijednosti	
Europa i Drugi	95
VIII. Kraj kršćanske Europe ili kraj religije?	115
ZAKLJUČAK	137
BILJEŠKE	141
POGOVOR (Rade Kalanj)	153
KAZALO	167

UVOD

Trojica od četiriju očeva utemeljitelja Europe – Robert Schuman, Alcide De Gasperi i Konrad Adenauer – bili su pobožni katolici (ali ne i četvrti, Jean Monnet); prva dvojica su uostalom umrli na glasu svetosti. Njima je bilo očito da je kršćanstvo u srži europskog identiteta, duša u središtu tog golemog birokratskog tijela što su ga stvorili političari. No oni to nikada nisu nastojali upisati u službene tekstove. Možda su znali da slovo ubija duh ili je važnost tog temelja europskog identiteta bila toliko očita da nije bilo potrebe klesati je u kamen?

Pitanje se postavilo pedeset godina poslije, kad se 2004. godine pisala preambula nacrtu ustava Europe. Digli su se uglavnom katolički glasovi, koje je podupro papa Benedikt XVI, da se spomenu „kršćanski korijeni“ Europe. Taj izraz iziskuje dvije primjedbe: prije svega, spominjanje „korijena“ upućuje na to da se oklijeva posve jednostavno reći da je „Europa kršćanska“. Također, smatra li se važnim te korijene istaknuti u ustavu, to je upravo stoga što više nisu očigledni.

Što se dakle dogodilo u tih pedeset godina? Dvije temeljne stvari: s jedne strane sekularizacija je dala mjesta masovnoj dekristijanizaciji europskih društava kako na

religijskom tako i na kulturnom planu (kroz to je prošao Svibanj 1968; s druge strane islam je dospio u Europu – imigracijom i, kandidaturom Turske za članstvo u Europskoj uniji, predloženim širenjem europskih granica. Dok su se populistički pokreti od 1990-ih mobilizirali ponajprije protiv islama, Katolička crkva se pak znatno prije usredotočila na opasnost koju sekularizacija, doživljena kao nov oblik poganstva, predstavlja za kršćanske vrijednosti. U srpnju 1968. papa Pavao VI. objavio je encikliku *Humanae vitae*: osudio je propitivanje tradicionalnog seksualnog morala i val seksualnog oslobođenja koji je zahvatio Zapad. Poslije je Ivan Pavao II. podupro odbacivanje kulturne sekularizacije Europe. Za njega je rješenje bilo u povratku vjeri, što je naglasio za posjeta Francuskoj 1980. godine kada je uskliknuo: „Francuska, što li si učinila od vlastitog krštenja?“ Za Ivana Pavla II, krštenje prvog francuskog kralja značilo je trajnu odanost Francuske Crkvi; nije se radilo o pukoj kulturnoj tradiciji. Kad Benedikt XVI. spominje kršćanske korijene Europe, ne brine ga islam već sama sekularna kultura (koju njegov prethodnik naziva „kulturom smrti“) koja je, u nekoliko desetljeća, kršćansku Europu navodno obratila na nov oblik poganstva.

Kao odgovor na to zadiranje, cijeli će jedan pokret katoličke obnove borbu protiv novih sekularnih vrijednosti učiniti svojim glavnim ciljem: tako je pokret protiv istospolnih brakova La Manif Pour Tous (Prosvjed za sve) u Francuskoj odgovornost za istospolni brak, a posljedično i za propast kršćanskog Zapada, prebacio na novu sekularnu kulturu koju podupiru susretljive elite. Islam nije postao žrtvenim janjetom, štoviše, pokret je učinio

sve kako bi u svoje prve prosvjede uključio mlade muslimane i židove. Naravno, Sens Commun (Zdrav razum), politička emanacija Prosvjeda za sve, odmah je obznanio svoje neprijateljstvo prema imigraciji, no činjenica ostaje da su u središtu konzervativne katoličke mobilizacije bili pobačaj i istospolni brakovi. Protestanti su se u vjersku obnovu uključili 1980-ih; i oni su žestoko kritizirali prevlast kulturnog poganstva, no bez spominjanja kršćanskih korijena Europe koju ne smatraju središtem svijeta. Prošlost i nostalgija ih ne zanimaju: mjesto njihova poslanja je cijeli svijet, a budućnost je u globalizaciji.

Uz to „prizivanje vjere“ iz crkava, jedan drugi pokret iznenada, ali mnogo kasnije, doziva u sjećanje kršćanske korijene Europe, ne zagovarajući pritom povratak vjeri – i to s dobrim razlogom, jer njegovi pripadnici nisu vjernici. Konzervativna desnica i populistički pokreti, katkad praćeni ljudima s lijevice, zagovaraju „kršćanski identitet Europe“ kako bi se suprotstavili islamu. Za njih taj je identitet kultura, ne vjera; vrlo malo populista prisustvuje misama, a suvremena je desnica, od Velike Britanije do Francuske i Italije, većinom postala religijski indiferentnom. Program Nacionalne fronte za francuske predsjedničke izbore 2017. čak ni ne spominje kršćanstvo i nastoji ojačati *laïcité* („sekularnost“). Crkve se spominju samo jednom, i to u programu iz 2014. godine, gdje se ističe važnost njihove konzervacije kao povijesnih spomenika – što je rječito priznanje njihove slabe posjećenosti. Kad je njemački ministar unutarnjih poslova Horst Seehofer u ožujku 2018. izjavio „Ne, islam nije dio Njemačke“, kao argument je naveo da je „kršćanstvo oblikovalo Njemačku

Kriza 1968. i antropološka prekretnica: nova europska kultura

U doba kad se doimalo da su se Crkva i sekularno društvo usuglasili u vezi s obranom zajedničkih vrijednosti, kao što je napomenuo Jules Ferry, kako u sekulariziranom obliku tako i u obliku religijskih normi (dostojanstvo, solidarnost, ljubav, odricanje, požrtvovnost itd.), 1960-ih afirmira se nova antropološka paradigma, koja uništava taj zajednički temelj.

Val pobuna mladeži zapljusnuo je svijet u razdoblju od 1963. do 1973: kineska kulturna revolucija; ustanak mladeži u Šri Lanki; prosvjedi i krvoproliće studenata u Mexico Cityju; i slične pojave u Kabulu, kao i u Japanu (pokreti Zengakuren).³⁶ Iako ti pokreti najčešće iskazuju solidarnost s radničkom klasom, oni su autonomni, generacijski i izazivaju nepovjerenje u redovima tradicionalnih marksističkih stranaka koje su smatrale da ta generacija nikako ne može zamijeniti klasu. Ovdje nećemo ulaziti u političku dimenziju tih pokreta.

Izrazito politička dimenzija događaja iz svibnja 1968. brzo je iščezla, iako je doprinijela protočnosti dihotomije ljevicadesnica, olakšavajući time prijelaz na libertarijanski neoliberalizam. Revolucija je mrtva, ali radikalni politički prosvjedi nisu, iako se oni začuđujuće teritorijaliziraju i ograničavaju na urbana središta, od Madrida do Pariza, kao i ruralne sredine (od Larzaca do prosvjeda na Notre-Dame-des-Landesu, od talijanskog pokreta NO TAV protiv linije Lyon-Torino do prosvjeda protiv obnove željezničkog kolodvora u Stuttgartu). Posljedica je toga da se radikalna ljevica neuspješno suprotstavlja globalizaciji, jer ne predlaže novi univerzalizam i nacionalnu politiku prepušta desnom populizmu.

Ono što nas ovdje zanima jest to da su omladinski pokreti u Zapadnoj Europi i Sjedinjenim Državama doveli do radikalne promjene u sustavu dominantnih vrijednosti (barem u području spolnosti i obitelji) koja je postupno svugdje ugrađena u zakon nakon 1968. Činjenica da je pravo, u obliku zakonodavstva ili sudske prakse, u konačnici novim vrijednostima dalo zakonski oblik, ukazuje na to da su one od sada dominantne u europskoj kulturi. U tom su smislu izostale „konzervativne reakcije“ na događaje u svibnju 1968. u pogledu vrijednosti. Populizam koji se razbuktao krajem 1970-ih nije prava kontrarevolucija, jer predmet njegove mržnje (elite, imigracija, Europska unija) nije novi sustav vrijednosti. Populizam je jednako individualistički, hedonistički i antielitistički kao i omladina 1968: jedina je razlika u tome što populizam zadovoljstvo traži samo u svojim redovima.

Da bi se napravio kratak pregled „modela šezdesetih“, trebalo bi krenuti od njegova vrednovanja slobode pojedinca, naslijeđa prosvjetiteljstva. To bi se zatim proširilo na područje žudnji, koje je samo po sebi postalo standardom i više nije bilo podložno nikakvim ograničenjima osim žudnji drugih. Problem koji će se dugo nastojati riješiti je problem usklađivanja žudnji. Za filozofiju šezdesetih i pokreta koje je nadahnula, taj se sklad uzima zdravo za gotovo: pretpostavljalo se primjerice da i djeca osjećaju žudnju. Kultura šezdesetih u suštini je libertarijanska i u tom smislu. U novije vrijeme raširenost #MeToo pokreta i šokiranost pojavom pedofilije u Crkvi ne predstavljaju toliko povratak puritanizmu koliko pokušaje da se spriječi iskorištavanje žudnje kako bi se opravdao odnos moći ili predatorski odnosi. To objašnjava zašto su se

VIII

KRAJ KRŠĆANSKE EUROPE ILI KRAJ RELIGIJE?

Izvan vjerskih zajednica, religija u Europi sada se smatra problemom. Kao što smo rekli, u toj je bitki moguće razlikovati tri bojišta. Na prvom su nepopustljivi sekularisti: za njih je religija sama po sebi loša, no oni su danas usmjereni na prijetnju koju predstavlja islam, a ne na prijetnju koju predstavlja Crkva. Dok ta sekularna fronta salafizam smatra najgorim neprijateljem, vjerojatno nema više razumijevanja ni za procesije svećenika i ministranata koji, odjeveni u bijele halje, nose velike drvene križeve, ili za ortodoksne židove koji svoje uvojke pokazuju na ulicama europskih glavnih gradova. Sljedeći su „identitarci“ za koje je kršćanstvo neodvojivo od identiteta Europe sve dok se ne upliće u njihovu svakodnevicu, ne drži im predavanja o ljubavi prema bližnjemu ili im ne propovijeda o etici i vrijednostima. Posljednje su, naravno, vjerske zajednice koje su uvjerenе da je njihova religija (a ne religija drugih) dio rješenja, a ne problem. Francuski biskupi na primjer stalno hvale francuski *laïcité*, a u jednom su se trenutku čak ponudili da o njemu podučavaju muslimane.⁸³

Islam, ubrzivač religijske promjene u Europi

Posljednjih tridesetak godina, od prve krize „islamskog vela“ koja je izbila 1989. u Francuskoj, odnos Europe s islamom dominirao je raspravom o religiji iz dvaju razloga. Prvi je povezan s drugim naraštajem muslimanskih imigranata rođenih u Europi. Mnogi od njih zahtijevaju priznavanje islama u javnoj sferi, iako na različite načine. Drugi je povezan s dolaskom političkog islama na Bliski istok, počevši od iranske revolucije 1979, popraćene usponom različitih islamističkih pokreta poput Muslimanskog bratstva i širenjem „globaliziranog“ terorizma Al-Kaide i Islamske države. Islamska revolucija u Iranu ostavila je snažan dojam na zapadnjačke umove, ali nije utjecala na europske muslimane, a fenomen političke i vjerske radikalizacije diljem sunitskog svijeta očito je imao posljedice na ono što je danas globalizirani islam.⁸⁴

Ovdje se ne namjeravamo baviti „islamskim pitanjem“ o kojem su već napisane brojne studije i vođene mnoge rasprave, već razmotriti odnose vladavine islama i vjerskog pitanja općenito. Ipak sam uvjeren, kao što ova knjiga pokazuje, da u vjerskom pitanju imamo posla s dugotrajnim trendovima, znatno starijima od pojave islamskog pitanja.

Određeni broj novijih sukoba oko religije u Europi prividno nema nikakve veze s islamom; primjerice pitanje raspela u Italiji). Ipak, budući da se vjerska pitanja većinom rješavaju u „kriznom načinu rada“, njih obično rješavaju parlamenti i sudovi (u konačnici Europski sud za ljudska prava), pod pritiskom javnog mnijenja mobiliziranog oko određenih slučajeva. Moja je hipoteza da upravljanje islamom putem sudova preobličuje cjelokupnu vjersku

82. U povodu plesne procesije u Echternachu u Luksemburgu, letak nadbiskupije piše: „Procesija ili šou? (...) S obzirom na tu evoluciju, organizatori i sudionici moraju si postaviti pitanje ne izvirgava li se procesija opasnosti postane li odviše šarenom i spektakularnom. Je li sukladno prirodi procesije da svaka skupina na ovaj ili onaj način nastoji pokazati svoje podrijetlo?“ <https://web.cathol.lu/2/mouvements/oeuvre-saint-willibrord/oeuvre-saint-saint-willibrord/procession-dansante/le-sens-de-la-procession-dansante-d-echternach-et-sa-sauvegarde-precisions-utiles-html>.

VIII

83. Tečajevi za imame u sekularizmu, organizirani u okviru Katoličkog instituta u Parizu. Nepotrebno je reći da je i s jedne i s druge strane nedostajalo uvjerenja pa pothvat nije trajao ni dvije godine.

84. Olivier Roy, *L'Islam mondialisé*, Seuil, „Points Essais“, 2002.

85. *L'Obs*, 22. siječnja 2004.

86. Vidjeti *supra*.

87. Marianne Heimbach-Steins, „Religious freedom and the German circumcision debate“, EUI RSCAS, 2013/18, RELIGIOWEST; URI: <http://hdl.handle.net/1814/26335>.

88. *La Croix*, 15. srpnja 2012.

89. <https://www.frnce24.com/fr/20140219-danemark-interdiction-abattage-rituel-musliman-juif>.

90. Knjiga postanka 1, 26 i 28.

91. Christopher Prowse, nadbiskup Canberre i Goulburna, *Canberra Times*, 6. lipnja 2018.

92. Za stanje rasprave u Francuskoj vidjeti Francis Messner (ur.), *Traité de droit français de religions*, članak 1416, Paris, Litec, 2003.

93. „Manifeste contre le nouvel antisémitisme“, *Le Parisien*, 21. travnja 2018.

94. To je bilo na veliko nezadovoljstvo Jean-Mariea Le Pena, koji smatra da hipsteri doprinose toleranciji islamizma u Francuskoj: <https://www.youtube.com/watch?v=XqBMX2WfAtk>.

95. <https://www.journaldesfemmes.com/maman/ado/1759910-radicalisation-terrorisme-prevention-adolescents>.

96. Kongresi UOIF-a u Le Bourgetu bili su prilika za novu litaniju katoličkih svetaca: „Islamska udruga Saint-Denis“, „Islamska udruga Saint-Pierre“, „Islamska udruga Saint-Hilaire-Saint Mesmin“ itd.
97. Prema mojem uvidu, prijedlog da se u službeni kalendar uključe židovski i muslimanski blagdani uvijek potječu od nevjerskih organizacija, kao što je La Commission Stasi 2004, a nikada iz muslimanskih ili židovskih vjerskih zajednica, koje imaju osjećaj za sakralno.
98. Feministička militantica Rokhaya Diallo žalila je što je flaster prilagođen samo bijelcima, <https://francais.rt.com/france/50362-diallo-deplore-que-sparadraps-soit-adaptés-blancs-jobards-menard>.
99. Vidjeti Ruben Seth Fogel, „Headscarves in German Public Schools“, *New York Law School Law Review*, vol. 51, br. 3, 2006–2007.
100. Vidjeti Frederic Mark Gedicks i Pasquale Annicchino, „Cross, Crucifix, Culture: An Approach to the Constitution Meaning of Confessional Symbols“, EUI RSCAS, 2023/88; RELIGIOWEST, <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/29058>.
101. <http://www.lastampa.it/2018/03/18/vaticaninsider/ita/vatican/il-crocifisso-non-un-oggetto-ornamentale-o-un-accessorio-dabbigliamento-5OLAp7DthX6vBfZ0RHEXxL/pagina.html>.
102. Vidjeti *supra*.

ZAKLJUČAK

103. Vidjeti raspravu o tom načelu u glasovitom dijalogu Jürgena Habermasa i Josepha Ratzingera iz 2004. godine na Katoličkoj akademiji Bavorske, u časopisu *Esprit*, srpanj 2004, „Prepolitički temelji demokratske države“, str. 5–28 (objavljenom u knjizi pod naslovom *La dialectique de la sécularisation*, Paris, Salvator, 2010).

